

вання слів навколо логічних центрів тощо); виділяти логічними наголосами (підсиленням голосу) головні слова в реченні, які несуть змістовне навантаження, при цьому всі інші підкоряються головному, доповнюють і конкретизують його значення; позбавитися найбільш поширених недоліків логічної структури мовлення (перевантаженість мови логічними наголосами, відсутність інтонаційного зв'язку між окремими частинами фрази, недоречне розташування логічних пауз, яке викликане не логікою думки, а невмінням розподіляти дихання), а студентам-рецензентам – оволодіти методами рецензування та об'єктивної оцінки рефератів. Водночас викладач може оцінювати ступінь обізнаності студентів із рекомендованою літературою, а також рівень їх змістової підготовки.

Висновки. Найважливішими тенденціями вдосконалення семінарських занять є такі: ініціалізація інтелектуальної діяльності студента в індивідуальному та груповому режимах; застосування ідеї тендера (передбачає обговорення варіантів вирішення за допомогою методології “суду”, “комісії”, “закритих експертиз” тощо); телесемінари; використання розмаїття вправ.

Узагальнення сказаного дало змогу зробити висновок про доцільність формування в майбутніх учителів уміння переконувати, використовуючи різні способи аргументації (універсальної, контекстуальної).

Література

1. Гетманова А.Д. Учебник по логике / А.Д. Гетманова. – М. : ЧеРо, 2000. – 302 с.
2. Залесский Г.Е. Психология мировоззрения и убеждений личности / Г.Е. Залесский. – М. : МГУ, 1994. – 144 с.
3. Зарецкая Е.Н. Риторика: теория и практика речевой коммуникации / Е.Н. Зарецкая. – 2-е изд. – М. : Дело, 1999. – 480 с.
4. Ивин А.А. Основы теории аргументации / А.А. Ивин. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 351 с.
5. Ивин А.А. Риторика: искусство убеждать / А.А. Ивин. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 304 с.
6. Ивлев Ю.В. Логика : учеб. для пед. вузов / Ю.В. Ивлев. – М. : Логос, 2001. – 272 с.
7. Кузина О.Б. Логика. 100 вопросов. 100 ответов / О.Б. Кузина. – М. : Владос, 2004. – 288 с.
8. Мацько Л.І. Риторика : навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 311 с.
9. Проблемы речевого воздействия на аудиторию в зарубежной социально-психологической литературе / [под общ. ред. Б.П. Фирсова, Ю.А. Асеева]. – Л., 1973.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2004. – 713 с.
11. Сагач Г.М. Риторика : навч. посіб. для студ. серед. і вищ. навч. закладів / Г.М. Сагач. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Ін Юре, 2000. – 568 с.
12. Самборська О.В. Соціально-психологічні механізми переконуючого впливу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / О.В. Самборська ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1997. – 190 с.
13. Станиславский К.С. Работа над собой в творческом процессе переживания / К.С. Станиславский // Собр. соч. : в 8 т. – М. : Искусство, 1954. – Т. 2. – 422 с.

ГАЛУС О.М.

ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ

Реформування вищої школи, відповідно до законів України про освіту та Болонської декларації, передбачає посилену увагу до проблем адаптації особистості на різних стадіях: професійної орієнтації та вибору професії старшокласниками, професійного навчання студентів, професійної діяльності фахівця (практичного оволодіння професією фахівцем-початківцем, професійного розквіту (“акме”) фахівця-професіоналу, завершення професійної діяльності перед виходом на пенсію). Важливою складовою загального процесу адаптації особистості є успішне набуття нею необхідних професійних знань, умінь та навичок під час навчання у ВНЗ.

Зміни в суспільстві, що зумовлюють трансформацію життєвих орієнтирів і цінностей, приводять до глибоких особистісних змін. У зв'язку із цим набуває актуальності проблема професійної підготовки педагогів, здатних адаптуватися до змінюваних обставин освітнього середовища та сприяти в майбутньому адаптації учнів (О.О. Бодальов, Г.П. Васянович, С.В. Дроздов, Н.Н. Мельникова, О.Г. Мороз, А.А. Налчаджян, Н.Г. Ничкало, А.В. Петровський, В.А. Семиченко, А.М. Сухов, В.Д. Шадриков та ін.).

Мета статті – проаналізувати процес адаптації студентів вишів як невід'ємну складову розвитку їх професіоналізму.

Теоретичний аналіз проблем сучасної педагогічної науки дає підстави стверджувати, що значна їх частина базується на вивченні питань професійного й особистісного розвитку педагога, його професійної компетентності. Для успішного управління розвитком особистості вихованця педагогу необхідно бути компетентним. Поняття “компетентність” інтегрує ряд компонентів: когнітивний, мотиваційний, етичний, соціальний, поведінковий. З кінця 80-х рр. ХХ ст. у вітчизняній науці з'явився спеціальний напрям – компетентнісний підхід в освіті. У цілому професійна компетентність педагога являє собою складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь і професійно значущих особистісних властивостей, які зумовлюють готовність до актуального виконання педагогічної діяльності [289].

Введення поняття “професійна компетентність” зумовлене широтою його змісту, інтегративною характеристикою, яка об'єднує такі поняття, як “професіоналізм”, “професійні здібності”, “кваліфікація” тощо [3, с. 51–53].

Крім перелічених вище понять, у науково-педагогічній літературі використовують поняття “професіоналізація особистості”, що являє собою процес професійного становлення та професійного розвитку фахівця, генезису особистості в просторі й часі професійної діяльності. Поняття “професіоналізм” частіше використовують для позначення результату професіоналізації особистості, тобто її професійного розвитку. Професійний розвиток особистості являє собою системне явище, що зумовлене загальними закономірностями психічного розвитку й відбувається за певних соціальних умов. При цьому варто говорити про індивідуальний цикл професійного розвитку, що має свій психологічний зміст і триває упродовж усього життя.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що практично всі теорії професійного розвитку мають на меті врахування таких чинників: напрям професійного вибору, побудова кар'єрних планів, реальність професійних досягнень, особливості професійної поведінки на роботі, наявність відчуття задоволеності від професійної праці тощо.

Представники сценарної теорії пояснюють процес вибору професії й професійної поведінки тим сценарієм, який формується в ранньому дитинстві (Е. Берн [2]). У цій теорії стверджується, що тільки невелика кількість людей досягає цілковитої автономії в житті; у найважливіших аспектах життя, зокрема щодо вибору професії, професійного становлення й розвитку, люди керуються сценарієм, тобто програмою, виробленою в ранньому дитинстві під впливом батьків, що визначає у подальшому поведінку людини. Людина, яке несвідомо керується сценарієм, не є суб'єктом вибору професії.

Представники психодинамічного напрямку вважали, що професійний вибір і подальше професійне визначення людини спричинені структурою потреб, які

складаються в ранньому дитинстві (З. Фрейд [6]). А. Адлер вважав, що вибір професії є одним з важливих питань життя людини. У його концепції почуття неповноцінності та прагнення до переваги, будучи загальними чинниками, визначають поведінку, впливають на вибір професії й зумовлюють розвиток різноманітних здібностей. За А. Адлером, людина під час вибору професії повинна звертати увагу на ранні враження дитинства, що справляють вирішальний вплив на стиль життя людини, її професійний розвиток [1].

Професійна діяльність (у тому числі професійне навчання) характеризується певним рівнем спрямованості особистості, що перетворює, змальовує її дії та вчинки, способи прояву психічних станів, властивостей і якостей. На нашу думку, процес адаптації особистості студента до умов життєдіяльності у виші буде здійснюватися успішно за умови розвитку його професійної спрямованості, в основі якої лежать професійні потреби, які формуються та розвиваються під час навчання у ВНЗ (професійна адаптація – професійна спрямованість – професійні потреби).

Підходи до дослідження сутності професійної адаптації особистості. Проблеми професійної адаптації особистості проаналізовано в багатьох наукових працях. Проте важливим постає питання аналізу адаптації студента в процесі навчання та її зв'язку з неперервністю його освітнього розвитку (“навчання упродовж усього життя”), висвітлення теоретичного аспекту цієї проблеми.

На стадії навчання студентів відбувається первинне їх пристосування до майбутньої професії, уточнюються професійні домагання, переглядаються причини інтересу до професії, наприклад, із зовнішніх атрибутів – на функціональний зміст, іде “приміряння на себе” ролі професіонала. Іноді це приводить до повного охолодження, наприклад, ряд студентів педагогічних ВНЗ після шкільної практики розчаровуються у зробленому професійному виборі. У цьому разі деякі з них можуть відмовитися освоювати професію, піти з ВНЗ, тоді як інші будуть продовжувати навчання виключно формально, сподіваючись у майбутньому перейти працювати в інші сфери (В.А. Семиченко [5]).

Насамперед, необхідно з'ясувати сутність понять “професійна спрямованість” та “професійні потреби”, а також їх прояви у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. У структурі професійної спрямованості виділяють особистісний і процесуальний компоненти. До особистісного рівня відносять професійні потреби, бажання, інтереси, ідеали, переконання, світогляд, рівень домагань, самооцінку, професійні ціннісні орієнтації особистості. Складовими процесуального рівня професійної спрямованості виступають: когнітивний компонент (наявність знань у певній сфері, прагнення їх поповнювати, потреба в самопізнанні та саморозвитку відповідно до вимог цієї сфери діяльності, професії), емоційно-оцінний (позитивне ставлення до цього виду діяльності, професії), поведінковий (активність в оволодінні відповідним видом діяльності, професією). Професійні потреби, які лежать в основі професійної спрямованості, – “це стан, що визначає вибірковість реагування особистості передусім на ті чинники, які на цей момент є найбільш актуальними для її збереження, нормального існування та професійного розвитку; це суб'єктивне переживання стану професійної потреби” (В.А. Семиченко [5, с. 12–13]).

Ряд учених розуміє адаптацію, у тому числі професійну, як задоволеність, яка інтерпретується як функція відповідності доквілля потребам працівника, як стан, зумовлений референтною групою, мікросоціумом. Неоднозначність визначення, на думку авторів, об'єктивно зумовлена складністю самої задоволеності як

соціально-психологічного феномену, який являє собою функцію декількох змінних: потреб особистості, оцінки ступеня й можливих способів їх задоволення, значущості для особистості тих соціальних норм, які поширюються на ці конкретні сфери життєдіяльності (умови навчання для студента, особливості відносин у системі “студент – викладач”, рівень стипендії тощо). Це визначення досить повно характеризує ряд особливостей професійної адаптації особистості: виділено професійно орієнтовані потреби, цінності, вказано на рівень їх реалізації. Однак задоволеність – це лише зовнішня характеристика професійної адаптації, яка, як правило, виступає мірою адаптації індивіда до соціальної реальності.

Суспільно-історична сутність професійної адаптації полягає, перш за все, у розвитку професійних потреб, якісному й кількісному їх зростанні. Потреби – це багатство всього людства та окремо взятої особистості. Тому потрібно розглядати задоволеність як міру професійної адаптації лише в тому розумінні, що розвиток професійних потреб здійснюється в міру їх задоволення, водночас зростання професійних потреб так чи інакше призводить до зниження рівня задоволеності. Тобто якщо високий рівень задоволеності вказує на високий рівень професійної адаптації, то низький рівень задоволеності ще ні про що не говорить, водночас задоволеність – це значно менш стійкий і короткочасний суб’єктивний стан, ніж адаптація. Професійна адаптація – це задоволеність, не лише і не стільки наявна, як перспективна, це база задоволеності, яка поряд з функціональним станом визначає конкретне кількісне значення задоволеності.

Незважаючи на те, що в основі задоволеності й професійної адаптації лежить одна причина – задоволення потреб, рівень їх експлікації якісно різноманітний. У загальному вигляді можна припустити, що задоволеність – це тактика, а професійна адаптація – стратегія розвитку відносин особистості з іншими явищами та умовами її життєдіяльності.

Отже, професійна адаптація не може бути зведена лише до задоволеності. Разом з тим видається неможливим відмовитися від показника задоволеності як суб’єктивної характеристики процесу професійної адаптації, адже виділення уніфікованого сукупного об’єктивного критерію ускладнене внаслідок ступеня індивідуальності, своєрідності й неповторності кожної особистості.

Розуміючи професійну адаптацію як розвиток особистості на основі задоволення та підвищення професійних потреб, неможливо не зупинитися і на такому показникові розвитку особистості, як рівень домагань. Рівень домагань стосовно професійної адаптації може бути зрозумілим як результат трьох передумов: професійних потреб, рівня їх задоволення (успіху), соціального тиску (цінності мікросоціуму, референтної групи). У такому аспекті динаміка рівня домагань може свідчити про високий рівень професійної адаптації, а деяка стабільність (цей суб’єктивний стан може бути інтерпретований як байдужість) – про низький рівень професійної адаптації. Рівень домагань наочно демонструє відмінність між професійною адаптацією й задоволеністю: рівень професійної адаптації визначає амплітуда та частота коливання рівня домагань, рівень задоволеності – спрямованість і тривалість.

Вказівка на свідомий, творчий, активний характер соціальної адаптації, на протигагу біологічній (Т.М. Вершиніна [4]), не розкриває сутності й принципової відмінності адаптації людини від адаптації інших біологічних об’єктів, а лише уточнює особливості та специфіку проходження процесу адаптації людини.

Джерело адаптації людини, згідно із цією думкою, перебуває за межами її самої, а сама адаптація є реакцією індивіда на несприятливі зовнішні й внутрішні впливи. При подібному підході розвиток індивіда виступає як процес, протилежний професійній адаптації.

На наш погляд, як зазначалося раніше, саме неперервні внутрішні прагнення особистості до професійного розвитку є постійним джерелом її професійної адаптації. Це є не наслідком дії зовнішніх впливів, під якими розуміють незалежні від свідомості та волі особистості зміни її самої й зміни середовища перебування, в якому здійснюється діяльність, а результатом неперервного розвитку особистості. Саме розвиток людини є головним дестабілізуючим чинником у її взаємодії із зовнішнім світом.

Запропоновані положення про професійну адаптацію, на відміну від традиційного розуміння, ґрунтуються на таких засадах:

а) принциповою відмінністю адаптації людини від адаптації інших біологічних об'єктів є внутрішнє прагнення людини до розвитку; джерело адаптації людини не лежить поза суб'єктом адаптації, а є його невід'ємною функцією;

б) сутність професійної адаптації особистості полягає в забезпеченні процесу та темпів професійного розвитку;

в) виділення окремих компонентів у структурі процесу адаптації особистості до нових умов життєдіяльності – навчання у ВНЗ (енергетичного, середовищного, діяльнісного, соціального, професійного, індивідуально-особистісного) дає можливість проаналізувати складні процеси в системі, спираючись на взаємозв'язки та взаємозалежності між компонентами;

г) структурування процесу адаптації доцільне не за традиційно виділеними видами адаптації (біологічна, соціальна, фізична, психологічна тощо), а за об'єктами, суб'єктами та компонентами адаптації;

д) сам процес професійної адаптації особистості є комплексним і не зводиться лише до професійного компонента адаптації; професійний компонент є складовою адаптації особистості.

Таким чином, професійна адаптація людини являє собою самостійний процес, що характеризує професійний розвиток особистості, який не може бути зведений до окремих ситуацій розвитку.

Встановивши специфічні особливості, які характеризують професійну адаптацію людини, а також виділивши епонімічні особливості терміна “адаптація” в інших системах, вважаємо за доцільне сформулювати точніше визначення процесу професійної адаптації. Жодне з традиційних визначень професійної адаптації (М.П. Будякіна, В.А. Петровський, М.Г. Ярошевський, Є.Г. Антосенков, Г.І. Царегородцев та ін.) не відповідає сформульованим раніше вимогам і не може бути запозичене в оригінальному або трансформованому вигляді. Водночас запропоноване нами визначення є робочим і не претендує на завершеність формулювання. Наведений аналіз дає змогу уникнути неоднозначності або нечіткості його трактування як вихідного пункту запропонованого робочого положення про професійну адаптацію.

Висновки. Отже, професійну адаптацію можна розглядати як цілісний, динамічний, неперервний процес встановлення відповідності між сукупним рівнем найбільш актуальних на цей момент або перспективу професійних потреб особистості та наявним або перспективним рівнем задоволення цих потреб, які визначають її неперервний професійний розвиток. Це процес активного входження студента в доцільну педагогічну діяльність, що планомірно ускладнюється. Тому

процес успішної адаптації студентів вишів до навчання та нових умов життєдіяльності можна розглядати як невід'ємну складову їх професіоналізму.

Література

1. Адлер А. Понять природу человека / А. Адлер ; [под ред. Е.А. Цыпина]. – СПб. : Академический проект, 1997. – 256 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди; Люди, которые играют в игры: Психология человеческих взаимоотношений. Психология человеческой судьбы / Э. Берн ; [пер. с англ., отв. ред. М.С. Мацковский]. – СПб. : Спец. литература, 1996. – 399 с.
3. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В.Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
4. Вершинина Т.Н. Взаимосвязь текучести и производственной адаптации рабочих / Т.Н. Вершинина ; [отв. ред. З.В. Куприянова] ; АН СССР, Сиб. отд-ние, Ин-т экономики и орг. пром. пр-ва. – Новосибирск : Наука : Сиб. отд-ние, 1986. – 164 с.
5. Семиченко В.А. Психология педагогической деятельности : навч. посіб. / В.А. Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. – 335 с.
6. Фрейд З. Избранное : в 2 кн. / З. Фрейд. – М. : Московский рабочий : Вся Москва, 1990. – Кн. 1. – 160 с.; 1990. – Кн. 2. – 76 с.

ГАНДАБУРА О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі розвитку суспільства освіта висуває високі вимоги до педагога. Це зумовлено новими суспільними потребами у світі на початку ХХІ ст. У зв'язку з європейською орієнтацією України загалом та виходом на європейський ринок праці зокрема рівень конкурентоспроможності випускників вітчизняних вищих навчальних закладів потребує більш вимогливого ставлення до них, а це, у свою чергу, приводить до глибшого аналізу тенденцій у європейській та світовій освіті. Згідно з положеннями Болонського процесу, основними напрямками оновлення освіти є якість підготовки фахівців, зміцнення довіри між суб'єктами освіти, відповідність європейському ринку праці, мобільність, підвищення соціального статусу й професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної та суспільної підтримки. Тому особлива увага приділяється професіоналізму фахівця з початкової освіти: його професійним знанням, умінням, педагогічній культурі, особистісному та професійному розвитку й саморозвитку.

Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкової школи стала предметом досліджень зарубіжних (Ю. Алєєва, Ш. Амонашвілі, І. Браунхіл, Ю. Вавілов, Р. Ейк, Д. Ельконін, Дж. Лі, Дж. Ніколз, Л. Павлова, Лез Смарт, В. Сластьонін, Т. Стручаєва, А. Уоткінсон, К. Ушинський, Д. Хейз, П. Х'югз, Ф. Шелтон та ін.) та вітчизняних учених (Н. Бібік, Л. Бірюк, Н. Козакова, О. Кучерявий, С. Мартиненко, І. Пальшкова, Р. Пріма, В. Сухомлинський, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошнікова, Ю. Шаповал та ін.).

Мета статті – проаналізувати нормативно-правову основу та особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Підготовка фахівців з початкової освіти здійснюється на підставі Законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про науково і науково-технічну діяльність”, Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні та інших нормативно-правових актів.

У Законі “Про освіту” в редакції 2008 р. зазначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток